

Sosyo-Kültürel Açından Annelik ve Kısırlık: Yerma ve Ana Hanım Kız Hanım Tiyatro Oyunlarının İncelenmesi

Pınar Ezgi BURÇ¹

Öz

Çocuk sahibi olmak, kadınlara sosyal ve kültürel yapı tarafından, bir görev olarak atfedilmiştir. Bu sebeple ‘annelik’ ve ‘kısırlık’ kadınları yakından ilgilendiren ve onları etkileyen olgular olmuştur. Bu yönüyle önem taşıyan ‘annelik ve ‘kısırlık’ olguları makalede, farklı açılardan (tıbbi, sosyal, kültürel, bireysel vb.) ele alınacaktır. Aynı zamanda sosyo-kültürel olarak değişen, yenilenen ‘annelik’ ve ‘kısırlık’ olgularına da kadın açısından odaklanılacaktır. Ayrıca ‘annelik’ ve ‘kısırlık’ olgularının, Yerma ve Ana Hanım Kız Hanım isimli tiyatro oyunlarında sosyo-kültürel açıdan incelenmesi de amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Annelik, Kısırlık, Kadınlık, Sosyo-Kültürel Değerler, Tiyatro Oyunu
Jel Kodu: B54, J13, J16

Motherhood and Infertility in Terms of the Socio-Cultural Aspect: Examining in Theater Plays of Yerma and Ana Hanım Kız Hanım

Abstract

Having a child is attributed to women by the social and cultural structure. For this reason, 'motherhood' and 'infertility' have been closely related to women and affect them. 'Maternity' and 'infertility' will be handled from different dimensions (medical, social, cultural, individual etc.) in the review with this important aspect. At the same time, the review will also focus on 'motherhood' and 'infertility' phenomenons which have socio-cultural changing and renewing in terms of women. It is also aimed to examine the phenomenons of 'motherhood' and 'infertility' in terms of socio-cultural aspects in the theater plays of Yerma and Ana Hanım Kız Hanım.

Key Words: Motherhood, Infertility, Womanhood, Socio-Cultural Values, Theater Play
Jel Code: B54, J13, J16

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 09.12.2016

Kabul tarihi / Accepted 08.10.2017

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyoloji, ezgiburc@gmail.com

Giriş

“Annelik” ve “kısırlık” olguları sosyo-kültürel değerler tarafından tanımlanmış olgulardır. Bu bağlamda, anneliğin ve kısırlığın sorumluluğu kadınlara yüklenmektedir. Sosyo-kültürel değerler aracılığıyla atfedilen anlamlar kadınlar için anne olmayı zorunlu kılarken, onun tezatı olan kısırlığı yasaklamaktadır. Böylece kadını ev içi alana ait kabul etmektedir. Bu durumda, toplumun bir parçası olarak kadınların, sosyal ve kültürel değerleri pekiştirmeleri beklenmektedir.

“Annelik” ve “kısırlık”ı sosyo-kültürel bir olgu olarak ele alan çalışma, bu olguları önce tanımlamayı ve sonra iki farklı tiyatro oyunu üzerinden işleyerek irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın bir diğer amacı, sosyo-kültürel değerlerin biçimlendirdiği “annelik” ve “kısırlık” olgularına eleştirel bir gözle bakmak ve bu olguların kadın üzerindeki etkisine değinmektir.

Çalışma kapsamında, Lorca tarafından kaleme alınan Yerma ve Cahit Atay’ın yazdığı Ana Hanım Kız Hanım isimli tiyatro oyunları tanıtılarak, annelik ve kısırlık olgularının bu tiyatro oyunlarında nasıl ele alındığı tartışılacaktır.

1. Kadınlıkta İki Uç Nokta: Annelik ve Kısırlık

Kadınlara toplumsal ve kültürel değerler aracılığıyla birçok görev ve rol yüklenmiştir. Bunlardan biri de anneliktir. Bu sebeple çocuk sahibi olma durumu, kadınlara atfedilen bir sorumluluk olmuştur. Fakat çocuk sahibi olmak ile annelik arasında kurulan koşutluk, cinsiyetler arası bir dengesizliği de zorunlu olarak üretmiştir. Bir başka deyişle, çocuk sahibi olmak hem kadın hem de erkek için geçerli bir durumken, kültürün etkisine bağlı olarak toplumdaki yaygın görüşün bahsedilen durumu annelikle eşdeğer görmesine neden olmuştur.

Annelik kendine özgü bir doğaya sahip olup sadece kadınlıkla bağlantılıdır. Anneliğin biyolojik, fiziksel, duygusal, hormonal, sosyal ve kültürel etkenlerle iç içe bulunması nedeniyle, kadınlığı annelikten ayırmak zordur (Welldon, 2001: 42). Sosyo-kültürel değerlerin anneliğe yönelik mevcut atıflarını vurgulayan bu ifade ışığında, anneliğin neredeyse tek tip bir yapıya sahip olduğundan ve dolayısıyla kadınlığın önüne geçen ve onu sınırlandıran bir durum olduğundan söz edilebilir.

Kadın, toplumsal bir oluşumdur. Toplumun gözünde de evcil, bakıp büyüten gibi sıfatlara uygun görülmektedir ve çocuk, ev ve koca bakımı için vardır (MacKinnon, 2015: 131). John Langdon Davies, “İnsanlar çocuk istemeyi bırakınca kadınlar da gereksiz olur.” diyerek kadınları uyarmıştır. (Woolf, 2017: 125). Bu söylemler, sosyo-kültürel açıdan anneliğe ve kadınlığa yöneltilen bakış açısını özetlemektedir.

Anneliğe toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında görülmektedir ki tarihsel olarak değişen toplumsal koşulların kadının kamusal alana girmesine izin vermesi, erkek kimliği üzerinde tehdit oluşturmuştur. Erkekler de toplumsal inşada simgesel olarak yer verdikleri kadınları ötekileştirerek, onları iyi zevcelik ve annelikle

sınırlandırmışlardır (Berktaş, 2003: 109). Çağdaş şehir ailelerinde de ev içi, ücretsiz iş tipleri kadınlara ait; kamusal, ücretli iş tipleri erkeklere ait olarak tanımlanan bir işbölümü mevcuttur. Böylesi cinsiyete dayalı işbölümünü evlerin çoğunda bulunan çocuk da önemli ölçüde etkilemektedir. Çocuk yetiştirmek de başlı başına bir iştir ve ücretsiz olarak evde anneler tarafından yerine getirilmektedir (Connell, 2017: 184-185).

Toplum, üyelerinin hayatlarıyla birçok yönden ilgilenmiş ve cinsel hayatlarıyla da meşgul olmuştur (Weeks, 2016: 47). Her durumda, kadınların konumunu belirleyen öğelerden biri çocuk doğurmak olmuştur. Kadının üretimdeki yeri ne olursa olsun, katkısı büyük oranda yok sayılmış ve uzmanlık gerektiren uğraşlarla, kamusal alanla ilgili işler, erkeklerin elinde olmaya devam etmiştir. Bu durumda kadınlar ne üretim ne de üreme üzerinde, hiçbir denetime sahip olmamışlar; her iki durumda da ürün doğrudan erkeğe ait olmuştur (Kandiyoti, 1997: 45).

Annelik kavramının geçirdiği değişimler tarihsel olarak ele alındığında, özellikle 18. yy'ın son çeyreğinde yaşanan zihinsel devrimin, annenin imajı, rolü ve öneminde köklü bir değişim yarattığı vurgulanmaktadır. Bu dönemde, günümüzde de varlığını koruyan annelik içgüdüğü ve her annenin kendiliğinden çocuğunu sevmesi efsanesi yaratılmıştır. Böylece kadına atfedilen annelik sevgisi, 18. yy'ın sonunda yeni bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Badinter, 1992: 115).

Öte yandan, anneliğin sosyo-kültürel olarak istenilen anneliğe tezat oluşturabildiği psikolojik bir yönünden bahsedilmektedir. Yazara göre annelik bazı kadınlara, çocuklarına karşı sapkın ve saptırıcı tutumlar takınmak ve kendi annesine misilleme yapmak için olanak tanımaktadır (Welldon, 2001: 77). Buradan anneliğin belirli bir kalıba sokulamayacağı söylenebilir.

Toplumdan gelecek tepkiden ve genel kabul görmüş kültürel yapıya karşı gelip topluma yerleşmiş olan değerlere karşı çıkmaya çeken kadın, anneliği hayatında öncelikli ve merkezi bir konuma getirmesi gerektiğini düşünür ve böylelikle bir birey olarak 'kadın' kimliğini yaşayamaz ve hayatını sınırlar. Yerma ve Ana Hanım Kız Hanım adlı tiyatro oyunlarında bu durumun, iki farklı toplumda iki farklı kültürde iki farklı kadını götürdüğü sona da vurgu yapılacaktır.

Toplumda kültürel değerlerle bezenmiş yaygın annelik olgusunun yanı sıra, anneliğe dair yeni bir gerçekliğe dikkat çekilmektedir. Günümüzde kısır olmadığı halde çocuk yapmayan ya da çocuğu olmayan çift ayrımı yapılabildiğinden söz edilmekte ve bu çiftlerin İngilizce konuşulan ülkeler tarafından sırasıyla, *childless* (çocuğu olmayan) ve *childfree* (çocuk yapmayan) olarak adlandırıldığı belirtilmektedir (Badinter, 2011: 135).

Tıbbi olanakların gelişmesiyle birlikte doğum, kontrol altına alınabildiği gibi 'kısır' kadınlara da doğurganlık fırsatı sunulmuştur. Türkiye'nin günümüzdeki kültürel ve sosyal yapısında, hâlâ çocuksuz çiftler aile olarak kabul edilmemektedir.

Mevcut sosyo-kültürel yapıda, aile toplumun temel birimlerindedir ve çocuk da ailenin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir.

Bedensel herhangi bir organik bozukluğun saptanmadığı psikojenik (psikolojik veya heyecana bağlı olarak oluşan) kısırlık vakaları, kadınların %10'unu kapsamaktadır. Aynı zamanda, anne olamamak nedeniyle toplumsal dışlanmaya maruz kalan kadınların bir hayli olduğuna da dikkat çekilmektedir. Tıptaki son gelişmeler ışığında anne olma başarısının %25'lerde kalması az bulunmakta ve kısırlıkta bilinçdışı süreçlerin de etkili olduğu belirtilmektedir. Bu durum da kadının çocuk sahibi olmasına dair sosyolojik, felsefi ve tarihsel açıklamaların üreme, neslin devamı ya da toplumların çoğalmasında merkez olarak almasına bağlanmaktadır (Tunaboylu-İkiz, 2001: 89).

Günümüzde de annelik, yerine getirilmesi gereken birçok görev ve mesuliyeti içeren bir pakettir ve toplum tarafından yüklenen anlamlar anneliği emekliliği olmayan tek 'iş' haline getirmiştir. Toplumda yer edinmiş olan annelik kavramı ve beraberinde getirdiği birçok norm da kadınlar tarafından 'olması gereken' olarak normal karşılanmış ve kalıplaşmış bir alışkanlık durumuna gelmiştir.

Anne-çocuk eğitimi programını içeren bir saha araştırmasında edinilen bilgiler ışığında 'anne olamamışlık' tanımlanmıştır. Bu kavram, kadınların çocuk-merkezli bir yaşam sürmelerini normalleştiren bir kavramdır. Anne ve çocuğun neredeyse birbirine yapışık şekilde oluşturacakları bütünlüğün, toplumu kötülüklerden koruyacağı kabulünden hareketle anne ve çocuk ayrılmaz bir parça olarak görülmüştür. Bunu inkâr etmek ise anne olamamışlığı beraberinde getirmektedir (Bayraktar, 2011: 84).

Toplumda genelleştirilmiş ve olumlanmış kısmının yanı sıra görünmeyen yönleri de olan annelik olgusu, sosyo-kültürel etkiler nedeniyle oldukça kapsamlıdır. Kadın olmanın bir gereği olarak görülen annelik, kısırlığı karşı kutba itmektedir ve annelik üretkenlik, neslin devamını sağlama anlamlarına gelirken; kısırlık yetersizlik, hemen giderilmesi gereken eksikliği tanımlamaktadır. Bu nedendir ki kadınlıktaki bu iki uç noktayı uzlaştıracak olan ve son dönemlerde belli teşviklerle desteklenen evlat edinme durumu, toplum psikolojisinin etkisiyle pek yaygınlaşamamıştır. Bu bağlamda farklı nedenler tarafından tetiklense de, ele alınacak iki tiyatro oyununda da kadınlar tarafından anne olma/ olamama durumuna çözüm aranmaktadır. Ayrıca makalede annelik, çocuk sahibi olabilmek ve tam tersi olan kısırlık da çocuk sahibi olamamak olarak ele alınırken, bu iki olgunun iki farklı kadın karakter için nasıl anlamlar taşıdığı, içinde yaşadıkları toplumsal ve kültürel yapıların etkisiyle irdelenecektir.

2. Anne Olmak Ya Da Ol(a)mamak: Yerma

Federico Garcia Lorca tarafından 1934 yılında yazılan Yerma, yazarın ‘Köy Trajedileri Üçlemesi’² nin ikinci tiyatro oyunudur. İspanya’da kırsal bir yörede geçen oyun, Yerma’nın çocuk sahibi olmak istemesi üzerine yaşadığı zorlu süreçleri içermekte ve anne olamayan bir kadının yaşadıklarını anlatmaktadır.

Yerma, kısır bir kadının anne olma çabasını anlatmaktadır. Yerma’nın kocası Jean, tarım ve hayvancılıkla uğraşan, çok çalışan ve ekonomik durumu iyi olan bir adamdır. Ekonomilerini daha da iyileştirmek isteyen Jean, çocuğu engel olarak gördüğünden çocuk sahibi olmayı istememektedir. Yerma’yı bu durumu kabul etmesi ya da kız kardeşlerinden birinin çocuğunu evlat edinmesi için ikna etme çabasındadır. Yerma ise sürekli kısır olmaktan yakınmaktadır. Çareyi dua etmek, şarkı söylemek, yalınayak dolaşmak gibi hurafelerde bulan Yerma, çocukluk arkadaşı Çoban Victor ile dertleşmekte ve ondan belli belirsiz hoşlanmaktadır. Jean ile evlenmesini ise çocuk sahibi olmak için bir aşama olarak adlandırmaktadır. Anne olmayı bir erdem sayan Yerma, namus ve sadakat kavramlarını da önemsemektedir. Bu nedenle çocuk sahibi olmak için kocasından başka bir erkekle birlikte olmak aklının ucundan bile geçmemektedir. Ne var ki Yerma’nın kısırlığı ve başka bir erkekle birlikte olduğu dedikoduları, Yerma’nın üzerinde toplumsal bir baskı oluşturmuştur. Çocuk sahibi olma tutkusuna dair umutlarını yitirmesi, Yerma’nın Jean’ı boğarak öldürmesine neden olmuştur.

Neredeyse her yerde ve her dönemde kadınlar ev içi alana ait kabul edilmişlerdir. Sanayi öncesi toplumlarda kamusal ile özel işgücü arasındaki ayrımın sanayileşmiş uluslarda olduğu kadar katı olmadığı bilinse de, tarih boyunca kadınlar yine de çocuk yetiştirme ve anneliği de kapsayan özel alan ve ev içi işlerle görevlendirilmişlerdir (Donovan, 1997: 325). Kadınların kapatıldıkları ev yaşamının dışında kalan bilgiye ulaşması istenmemiş; kadınlar sınırlandırılmış, kontrol altında tutulmuş ve onun için “uygun görülen” her şeyi kabul etmeye zorlanmıştır. Kadınlar için “uygun görülenler” ise çocuk (özellikle erkek çocuk) doğurmak, sonra da bu çocukları besleyip büyütme (Héritier vd., 2013: 12-13).

Eşi Jean’a göre tüm ihtiyaçları tarafından karşılanan ve bu nedenle dışarı çıkması istenmeyen Yerma (Lorca, 1962: 8), genelde zamanını evde dikiş dikerek geçiren biridir (Lorca, 1962: 5,8). Buradan da çıkarılabileceği gibi kadının belli sınırları ve öngörülen görevleri vardır. Yerma için çocuk sahibi olmak bir tutku, evlilik ve koca da çocuk sahibi olabilmek için gerekli birer araç ve kat edilmesi gereken birer aşamadır (Lorca, 1962: 19).

Wollstonecraft (2017) Kadın Haklarının Gerekçelenilmesi isimli eserinde annelik olgusunu farklı açılardan ele almıştır. Anneliğin kadını tatmin eden bir duygu olduğunu belirtmiş ve anneliğin gerektirdiği tüm görevlerin kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (2017: 211-212). Bunun yanı

² Kanlı Düşün (1932), Yerma (1934) ve Bernarda Alba’nın Evi (1936).

sıra anneliği kadının kendinden sonra gelmesi gereken yurttaşlık görevinin bir parçası olarak belirtmiştir (2017: 215). Wollstonecraft'e göre çocuk bakımı, doğa tarafından kadına verilen görev ve kadınların bu görevi gerektiği şekilde yerine getirmesi gerekmektedir (2017: 225). Wollstonecraft anneliği o kadar önemsemiştir ki bu görevin yerine getirilmesini aksatan etkenlerin açığa çıkarılmasına ve bunların nasıl ortadan kaldırılabileceğine ilişkin düşüncelere odaklamak istediğini belirtmiştir (2017: 260). Wollstonecraft kadınların annelik görevini yerine getirirken kendilerini ihmal etmemeleri gerektiğini de vurgulamıştır (2017: 279). Toplum tarafından belli normlarla kabul gören annelik olgusu, Yerma'nın özgürlüğe ve farklılığa karşı geliştirdiği bakış açısını etkilemiş ve dayatılanın dışındaki bir yaşamı, düşüncüyü ayıplayıp yargılamasına neden olmuştur.

Anneliğin ve kısırlığın ne denli toplumsal ve kültürel bir alt yapısı olduğunu gösteren Yerma, adının İspanyolca çorak, kısır, bozkır anlamlarını ihtiva etmesi ve kendisini de böyle tanımlamasıyla annelik ve kısırlığa dair mevcut sosyo-kültürel durumu yeniden üretmektedir:

YERMA- Çocuğu olmayan bir köylü kadın bir demet diken kadar faydasızdır. Faydasız, hatta zararlı... Tanrının yüzüstü koduğu bu bahtsızlardan biri de benim. (Lorca, 1962: 44,45)

Her evin merkezinde resmen tanınan, aynı zamanda fayda ve verim sağlayan yer yatak odasıdır. Bunun dışında kalan, yok sayılır. Verimsiz olansa anormale dönüşür (Foucault, 2016: 12). Bu bağlamda üremenin olumlandığı, kısırlığın ise kabul görmediği vurgulanmaktadır. Öyleyse, Yerma için ikinci bir yol bulunmamaktadır; ya anne olacaktır ya da hiç var olmayacaktır. Kadın olmayı anne olmakla bir tutan Yerma, anne olmayı kadınlığın bir gereği olarak görmektedir (Lorca, 1962: 26). Eşinin çocuk sahibi olmakla ilgili düşünceleri Yerma'ninkilerle aynı değildir ve sürekli bu durumu kabullenmesini telkin eden Jean'ın duygularını küçümsediğini düşünür.

Çocukla ilgili gördüğü ve işittiği halüsinasyonlar ve sürekli karşılaştığı kısırlığa dair sosyo-kültürel algı, Yerma'nın mücadeleci yapısına engel olamamıştır. Aslında Yerma paradoksal bir şekilde, toplumun annelik ve kısırlık olgularına attığı anlamlar nedeniyle ve bu anlamlar uğruna mücadele etmektedir. Görüldüğü üzere, tüm bu içsel ve dışsal çatışmalara rağmen güçlü bir kadın profili çizen ve gücünün farkında olan Yerma, bu gücü kendine özgü bir çözümle göstereceği oyunun sonuna dair de ipuçları vermektedirler:

YERMA- Evet değişen şeyler var, ama duvarların arasına kapanmış, kalmış değişmeyen şeyler de var. Kimse onların farkında değil çünkü.

VICTOR- Öyle.

YERMA- Ama birden yerlerinden çıkıp bağırmağa başlamasın bunlar, bütün dünyayı doldururlar... (Lorca, 1962: 49)

Anneliğin kadın olmakla bir tutulduğu, kısırlığın bir kusur olarak algılandığı, erkeklerin davranışsal olarak her şeyi yapabilmeleri gibi toplumsal değerleri içselleştiren Yerma, kısırlığın itici gücüyle anneliğin çekiciliği arasında gelgitler yaşamış, ruh sağlığı dengesini yitirmiş, işitsel sınırlar deneyimlemiştir. Böylesi geleneksel bir yapı içinde, bir saplantı olarak görülebilecek dualar ve hurafeler de, Yerma'nın çözüm için başvurduğu kültürel öğelerdir. Oyunda geçen tanışma repliklerinden (Lorca, 1962: 16) de toplumsal özelliklere dair çıkarımlar yapılabilir ve diyaloglar gösterir ki kadınlar arasında tanışmak için öncelikli sorulardan biri de çocuğunun olup olmamasıdır.

Yerma'nın oyun boyunca toplumsal ve kültürel değerlerin savunuculuğunu yapmasından, onun toplumun bir minyatürü olduğu yorumuna ulaşılabilir. Anneliğin içselleştirilmesi, hemen her kadında görülen bir durumdur. Annelik tıpkı Yerma'da olduğu gibi sorgulanmadan, üzerinde düşünülmeden kabul edilen, olumlanan bir tabudur. Yerma da annelik uğruna her şeyi olumlar ve iyi-kötü anne şablonuna göre diğer anne-kadınları yargılar:

MARIA- Çocuklar çok çektirir derler.

YERMA- Yalan. Zayıf analar, mızımız kadınlar söyler bunu. Peki öyleyse neden çocuk doğururlar? Bir demet gül devşirir gibi çocuk sahibi oluvermez ya insan. Onları büyümüş görmek için dert de çekeceksin, kahır da. Onların kanımızın yarısını alıp götürdüğünü düşünüyorum; yararlı bir şey. Her kadının dört beş çocuk besleyecek kamı vardır. Çocuğu olmayınca bu kan zehir olur. Benim başıma da gelecek olan bu. (Lorca, 1962: 13)

Yine Yerma, başka bir erkekle olmadığını Jean'a anlatmaya çalıştığı sırada toplumun ağzından "*karın olduğuma göre yap yapabildiğini*" (Lorca, 1962: 59) diyerek erkeklere istediklerini yapma hakkını verir. Yerma, başka bir erkekle adının anılmaması için gerekirse kocasının kendisini dövüp, dışarıya atabileceğini söyleyerek erkeğin kadına şiddet göstermesini normalleştirmiştir.

Kültürün annelik ve kısırlık kavramları ile ilişkisi ve bunun toplum üzerindeki olumlu, olumsuz, baskıcı etkisi Yerma adlı tiyatro oyununda ayrıntılı ve çok yönlü olarak görülebilir. Yerma, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını bir bütün olarak kabul eder ve uygular, dahası toplumsal değerlere benzer anlamlar yükler; topluma uyum sağlarken kendiyile çatışır ve nihayetinde birey olmak ile toplumun bir parçası olmak arasında büyük bir iç çatışma yaşar. Bireyselliği toplumsallığına üstün gelir ve yine toplumun hoş karşılamayacağı belki de en uç noktada bir suç olan cinayeti gerçekleştirir. Sahip olacağı çocuk, Yerma için kendini gerçekleştirip toplumun gözünde kadın olabileceği geleceğini temsil etmektedir. Yerma'nın yaptığı, geleceğini elinden alacak olan engeli ortadan kaldırmaktır.

Oyunun sonundaki repliklerden de anlaşılacağı üzere Yerma, “*kendi ellerimle öldürdüm oğlum*” (Lorca, 1962: 76) derken aslında bir oğlunun olma ihtimalini ortadan kaldırıp kısırlığı kabullenmiş ve kendini de yok etmiştir.

Yerma, kadınlıktaki iki uç noktadan anneliği seçmiştir ve o noktaya ulaşmak için hiçbir engel tanımamıştır. Sonuçta Yerma fiilen, engel saydığı kocasını öldürmüş, psikolojik olarak kendini öldürmüştü; fakat sosyolojik bir cinayet işleyememiştir. Benzer sosyo-kültürel değerler, farklı dönemde farklı coğrafyada geçen bir başka oyunda karşımıza çıkmaktadır.

3. Sosyo-Kültürel Değerlerin Görünür Aktarımı: Ana Hanım Kız Hanım

Cahit Atay tarafından 1964 yılında yazılan Ana Hanım Kız Hanım, Anadolu kırsalında geçen ve bir anne kızın kendi bakış açılarından sorunlarını aktarır. Bu tiyatro oyununda toplumsal bir tezahür olarak ekonomik sorunlar nedeniyle gerçekleştirilen göç olgusu ve bunlara bağlı olarak Ana Hanım’ın başından geçenler dikkat çekerken, Kız Hanım’ın kısırlık nedeniyle yaşadıkları sosyo-kültürel bir gerçeği gözler önüne sermektedir.

Türk toplumunda kadının konumunu belirleyen en önemli etken, toplumun kültürel olarak kadına verdiği değeri ifade eden sosyo-kültürel etkenlerdir (Kırkpınar, 1999: 269). Ana Hanım Kız Hanım da Türk toplumunda kadına, anneliğe ve kısırlığa yüklenen sosyo-kültürel anlamları içeren bir oyundur.

Oyun, Ana Hanım ve Kız Hanım’ın, birbirlerine dertlerini anlatmaya çalışmalarıyla başlar. Reşit Ağa, Ana Hanım’ın kocası Çek Ali ve Çakır’ı kandırır. Ağa, Çek Ali’nin oğlu Ahmet’e kızını vereceğini, Çakır’ın da peşinde olduğu tarla için şahit bulacağını söyler. Ahmet Reşit Ağa’nın, kocası Foter Hasan tarafından terk edilmiş kızını değil Guşçuların Fatma’yı sevmektedir. Ana Hanım ağanın, oğlunu ve kocasını çalıştırmak için yalan söylediğini anlsa da olabilecek değiştiremez. Foter’in bir gece köye gelip Çek Ali’nin evinde kalmasıyla tüm hesaplar şaşmıştır. Foter, Çek Ali’nin maddi tek dayanağı olan öküzü de alıp ertesi sabah ortadan kaybolur. Çek Ali önce ağayla dünür olmasına engel olabilecek Foter’in gitmesine sevinse de Ana Hanım’ın da yardımıyla gerçeği anlaması gecikmez. Öte yandan Ahmet başlık parası verecek durumu olmadığından önceki gece Fatma ile birlikte olmuştur. Kız Hanım ise başlık parası karşılığında evlendirildiği kocası Haşlak Ali ile ailesinden uzakta, farklı bir köyde yaşamaktadır. Kız Hanım ve Ali’nin çocukları olmaz ve bu durum dedikodulara yol açar. Çocuklar tarafından alay edilen kocasının üzülmesine dayanamayan Kız Hanım, evlenirken annesinin verdiği altınla doğurgan bir kuma aramaya başlar. Ne var ki parası yaşı geçkin, gözleri görmeyen bir kumaya yeter. Kız Hanım için, Kör Kız’ın doğurgan bir aileden gelmesi yeterli bir sebeptir. Kör Kız ile yaşamaya başlayan Kız Hanım, evin ve kızın tüm işlerini tek başına üstlenir. Bu arada Kör Kız’ın karnı şiştiğinden hamile olduğu sanılmaktadır. Buna rağmen, Hanım ile Ali birbirlerini sevmektedirler ve gizlice avluda buluşurlar. Kör Kız, Hanım’ın başka bir erkekle buluştuğunu düşünür ve Hanım’ı bu durumu söylemekle tehdit eder. Nihayet Ali,

kumanın aslında hamile olmadığını öğrenip köyü terk eder. Kız Hanım ise üzgün ve Kör Kız ile bir başına kalır (Belkis, 2003: 235).

Çek Ali'nin, Foter Hasan'a "...Şeherde eyleneli köy ganununun aklından çıktığı belli..." (Atay, 1971: 138) demesiyle toplumsal kuralların önemi vurgulanmıştır. Ekonomik yapıdaki sorunlar sosyo-kültürel yapıyı da etkilemiş ve geleneksel toplum yapısında yerleşik olarak görülen başlık parası karşılığı evlilikle olay örgüsü başlamıştır. Toplumda alay edilen, adına maniler yazılan eşi için endişelenen ve bu durumu gurur meselesi haline getiren Kız Hanım çocuk sahibi olmak ister:

ÇOCUKLAR- Haşlak çimer derede

Hani bebek nirede? (Atay,1971: 120)

Annelik ezelden beri dünyanın her yerinde kadının kimliğini oluşturmuş, yerini, işlevini ve konumunu belirlemiştir. Kısırlık ise hep çok büyük bir felaket, bir talihsizlik olarak görülmüştür. Çocuk doğuramayan kadın, kadın sayılmamıştır (Héritier vd., 2013: 86). Bilimsel ya da tıbbi bir bilgiye ihtiyaç duyulmadan, toplum tarafından doğrudan kadına atfedilen kısırlık, Kız Hanım'ı kendi eksikliğini tamamlamaya ve bir kuma bulmaya itmiştir. Ataerkil aile yapısının hüküm sürdüğü toplumda yaygın çözüm erkeği önceleyen, kadını ikincil kılan kumalık sistemidir. Sadece çocuk sahibi olmak değil özellikle erkek çocuk sahibi olmak önemsenir ve erkeğin baskısı altındaki Kız Hanım bir de kumasının boyunduruğuna girer. Fakat kumanın da çözemediği çocuk sorunu başka bir sorun yaratır; devamlılığının ve düzenliliğinin baki kalması istenen toplumsal yapı, yine toplum tarafından öngörülen çözüm nedeniyle oyunun sonunda paradoksal şekilde kırılma noktasına gelir.

Evlenden önce ailesinin evlendikten sonra kocasının himayesine giren, itaatkâr, toplumsal ve kültürel değerleri içselleştirmiş ve bu değerlerin devamlılığının sağlanması için çaba gösteren Kız Hanım, oyunda yerleşik değerlere değil kısırlığa ve beraberinde doğurduğu sonuçlara sitem eder:

KIZ- Bu derdin dermanı ölümdür gayrı;

Dölsüz avrat deyî gınarlar bizi.

Eve köye hangi yüzle varasın?

Hısım, gardaş bilem gınarlar bizi. (Atay,1971: 123)

Kısırlık öteden beri ve dünyanın her yerinde, yalnızca kadınlara özgü bir sorun olarak algılanmıştır. Kısır bir kadın eksik, tamamlanmamış olarak görülmüştür (Héritier vd., 2013: 18). Kız Hanım ve Kör Kız'ın, kısırlık nedeniyle yaşadığı toplumsal baskı görünür hale gelirken kültürel ve dolayısıyla geleneksel yapı da bu durumu pekiştirmiştir. Toplumun bireye yönelttiği çocuk sahibi olma baskısı, bireyi çokeşliliği kabul ya da onay noktasına getirmiştir.

Biri ekonomik sorun yaşayan ve anne olan, diğer ikisi de kısırlık nedeniyle hayatları kesişen üç kadının toplum içerisindeki konumunu içeren Ana Hanım Kız Hanım, annelik ve kısırlık olgularının sosyo-kültürel değerlerle ne denli iç içe geçtiğini göstermiştir. Kız Hanım'ın ekonomik sorunlar nedeniyle başlık parası karşılığında evlendirilmesinin törelere dayandırılmış olması, aslında toplumsal gerçekliğin kültüre yansımadır. Öte yandan bu durum, toplumsal düzeni sağlamak üzere belirlenen norm, gelenek, töre gibi kültürel yapıların, toplumun diğer yarısını oluşturan kadınlar için kısıtlayıcı ve engelleyici bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Böylece oyundan da yola çıkılarak denilebilir ki ontolojik olarak kadın, kadın olduğu için sosyo-kültürel birçok sorunla karşılaşır; annelik ve kısırlık ise bu duruma neden olan olgulardan yalnızca ikisidir.

Sonuç

Annelik ve kısırlık kavramlarına atfedilen anlamlar ve anneye yüklenen görevler toplumsal ve kültürel değerlerin etkisindedir. Yerma ve Ana Hanım Kız Hanım oyunlarında bu etki açıkça görülmektedir. Her iki tiyatro oyununda da annelik ve kısırlık sosyo-kültürel değerler aracılığıyla tanımlanmaktadır ve doğrudan kadınla ilişkili görülmektedir.

Toplumsal ve kültürel değerlerin üremeyi olumlandırması sebebiyle kısırlık büyük bir kusur olarak görülmüştür. Annelik ise kadının var olabilmesi için en önemli koşuldur. Kadınlığın toplumsal tezahürü de anneliğin ve kısırlığın tanımlanmasında etkili olmuştur. Kadının özel alana ait olduğu düşüncesi, onun için anneliği gerekli ve zorunlu kılmıştır. Kadın için üretim, kamusal alanda değil üreme açısından uygun görülmüştür. Bu bağlamda her iki oyunda da kadınlar kısırlığı bertaraf etmeye çalışmaktadır. Sosyo-kültürel açıdan kadını kadın yapan bir olgu olarak görülen annelik, kadın için kadınlığın önüne geçen/geçmesi gereken bir sorumluluğa dönüşmüştür.

Sosyo-kültürel değerler aracılığıyla kadını ev içi alanla sınırlandıran, çocuk bakımını öncelikli kılan “adanmış” bir annelik tanımlanmaktadır. Annelik bu yönleriyle kadınların var oluş sebebi olarak görülmekte ve onların toplumsal konumlarını belirleyen en önemli özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısırlık ise verimsiz, fayda sağlamayan, üretemeyen gibi sıfatlarla birlikte anılmakta ve özellikle kadının kusuru olarak görülmektedir. Annelik ve kısırlığın bu şekillerde tanımlanması sebebiyle Yerma ve Kız Hanım için de anne olmaktan başka bir seçenek bulunmamaktadır.

Yerma oyununda çocuk sahibi olamama konusunda suçlanan erkektir ve çözüm erkeğin öldürülerek sorunun ortadan kaldırılması şeklindedir. Ana Hanım Kız Hanım'da ise kusurlu görülen kadın olduğundan çözüm yeni bir kadını öngören kumalık sistemidir. Toplumsal değerlerin yönlendirdiği ekleme ve çıkarma işlemleri büyük bir sorun olarak görülen kısırlığı ortadan kaldırmaz; aksine çözüm adına işleyen bozuk sistemi pekiştirir.

Ana Hanım Kız Hanım oyununda, Kız Hanım kısırlığı toplumsal statüsü nedeniyle daha çok eşi için sorun yaparken; Yerma kendisi için sorun addeder.

Yerma'da kısırlık olayı kadın üzerinden işlenirken, Ana Hanım Kız Hanım'da sosyo-kültürel etkiyle de 'erkeklik' üzerinden kadına bağlanmıştır.

Buradan farklı coğrafya ve zamanlarda da olsa kültürel olarak toplumun çoğalma ve çocuk sahibi olma beklentisinin bireye büyük bir baskı uyguladığı sonucu çıkarılabilir. Her iki oyunda da önemli olan, herhangi bir bilimsel tetkik yapılmadan kısırlık 'kusurunun' yalnızca kadına yüklenmesidir.

Sonuç olarak, günümüzde annelik ve kısırlığa yüklenen yeni anlam ve kavramlar bu olgulara dair genel geçer yargıları tam olarak değiştirememiştir. Yerma ve Ana Hanım Kız Hanım oyunlarında da görüldüğü gibi kadına yönelik bakış açısı, her mekân ve koşulda benzerdir. Kadın, 'kısırlık kusurunu' aşırıp anne olduğunda da yerine getirmesi gereken görevler ve uyması gereken yeni kurallarla toplumun öngördüğü biri olmaya devam edecektir. Yerma ve Kız Hanım, yaşadıkları zorluklara rağmen anneliği ve kısırlığı sosyo-kültürel değerler ışığında değerlendirmiştir. Bu durum, sosyo-kültürel değerlerin ne denli etkili olduğunu ve bireylere nüfuz ettiğini göstermektedir. Bu denli yaygın olan ve kabul gören yargılar, kısırlığı anneliğin önündeki bir engel, kaçınılması gereken bir kusur; anneliği ise her kadının mutlaka deneyimlemesi gereken bir durum olarak görmektedir. Böylece, toplumsal ve kültürel değerlerin belirlediği yargılar bireyler tarafından pekiştirildikçe mevcut olanın var olmaya devam edeceği söylenebilir.

Kaynakça

- Atay, C. (1971), Pusuda-Karaların Memetleri-Ana Hanım Kız Hanım. (s. 110-163). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Badinter, E. (1992), Annelik Sevgisi: 17. Yüzyıldan Günümüze Bir Duygunun Tarihi. Çev. Kâmuran Çelik. İstanbul: AFA Yayıncılık.
- Badinter, E. (2011), Kadınlık mı Annelik mi?. Çev. Ayşen Ekmekci. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayraktar, S. (2011), Makbul Anneler Müstakbel Vatandaşlar: Neoliberal Beden Politikalarında Annelik. Ankara: Ayizi Yayınları.
- Belkıs, Ö. (2003), Kaleminden Sahneye: 1946'dan Günümüze Türk Oyun Yazarlığında Eğilimler. İstanbul: YGS Yayınları.
- Berktaş, F. (2003), Tarihin Cinsiyeti. İstanbul: Metis Yayınları.
- Connell, R. W. (2017), Toplumsal Cinsiyet ve İktidar. Çev. Cem Soydemir. 3. Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Donovan, J. (1997), Feminist Teori. Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek & Fevziye Sayılan. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Foucault, M. (2016), *Cinselliğin Tarihi*. Çev. Hülya Uğur Tanrıöver. 7. Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Héritier, F., Perrot, M., Agacinski, S. ve Bacharan, N. (2013), *Kadınların En Güzel Tarihi*. Çev. Yonca Aşçı Dalar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kandiyoti, D. (1997), *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kırkpınar, L. (1999), *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın*. İzmir: Zeus Kitabevi Yayınları.
- Lorca, F. G. (1962), *Yerma*. Çev. Tahsin Saraç. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Lorca, F. G. (2006), *Toplu Oyunları 1: Kanlı Düğün-Yerma-Bernarda Alba’nın Evi*. Çev. Hale Toledo. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- MacKinnon, C. A. (2015), *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*. Çev. Türkân Yöney & Sabir Yücesoy. İstanbul: Metis Yayınları.
- Tunaboylu-İkiz, T. (2001), *İmkansız Annelik, Psikanaliz Yazıları: Psikanaliz ve Kadınlık*. Talat Parman (Ed.). (s. 89-93). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Weeks, J. (2016), *Bir Kavramın Anatomisi: Cinsellik*. Çev. İlknur Güzel. İstanbul: Everest Yayınları.
- Welldon, E. (2001), *Anne: Melek mi, Yosma mı?–Anneliğin İdealleştirilmesi ve Alçaltılması*. Çev. Semra Kunt Akbaş & Can Kurultay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Wollstonecraft, M. (2017), *Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi*. Çev. Deniz Hakyemez. 4. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Woolf, V. (2017), *Kendine Ait Bir Oda*. Çev. Deniz Kurt. 2. Basım. İstanbul: Altıkırkbeş Yayınları.